

УДК:631

ЖИЗЗАХ ВИЛОЯТИНИНГ ҚИШЛОҚ ХУДУДЛАРИДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МУҲИМ ТАМОЙИЛЛАРИ

Санаева Лола Шукурбоевна

Жиззах давлат педагогика университети доценти в.б.,

биология фанлари номзоди

E-mail: sanaeva_08@gmail.com

Номозов Абдурашид Толлибоевич

Жиззах давлат педагогика университети,

Жисмоний маданият назарияси ва методикаси кафедраси ўқитувчиси

E-mail: nomozov7203@gmail.com

Маннонов Давронжон Мухтор ўғли

Жиззах давлат педагогика университети,

биология йўналиги 2-курс талабаси

E-mail: mannonovdavronjon6@gmail.com

Хабиев Соҳиб Мансур ўғли

Жиззах давлат педагогика университети,

биология йўналиги 2-курс талабаси

E-mail: sredmi377hd@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Жиззах вилоятининг 74 % аҳолиси қишлоқларда истиқомат қилади ва ушбу қишлоқларнинг кўпи тоғли рекреацион ҳамда кўриқланма табиий ҳудудларда атрофида жойлашган. Шунингдек, қишлоқларнинг қадимий анъаналари, номоддий ва номоддий мероси ва ҳунармандчилиги ҳам туризмнинг махсус турларининг ривожланишига асос бўла олади.

Калит сўзлар. Рекреацион ҳудуд, кўриқланма ҳудуд, қишлоқ туризми, агро туризм, қадимий анъаналар, моддий ва номоддий мерос, ҳунармандчилик, зиёратгоҳлар, чекка қишлоқ ҳудудлари.

АННОТАЦИЯ

74% населения Джизакской области проживает в селах, причем большая часть этих сел расположена вокруг горно-рекреационных и охраняемых природных территорий. Также древние традиции, материальное и нематериальное наследие и ремесла деревень могут стать основой для развития особых видов туризма.

Ключевые слова: Зона отдыха, заповедная зона, сельский туризм, агротуризм, древние традиции, материальное и нематериальное наследие, ремесла, святыни, сельские поселения.

ABSTRACT

74% of the population of the Jizzakh region lives in villages, and most of these villages are located around mountain recreational and protected natural areas. Also, ancient traditions, tangible and intangible heritage and crafts of villages can become the basis for the development of special types of tourism.

Keywords: Recreation area, protected area, rural tourism, agritourism, ancient traditions, tangible and intangible heritage, crafts, shrines, rural settlements.

КИРИШ

Жиззах вилоятининг қишлоқларидаги аҳолининг 74 % ининг қишлоқлардаги рекреацион ва қўриқланма ҳудудларда атрофида яшашини ҳисобга олсак ушбу жойларда аҳолининг иш билан таъминлаш ва уларни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришда ва экологик туризмнинг алоҳида ўрни борлигини кўрамыз. Шуларни ҳисобга олган ҳолда Президентнинг «Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида»ги Фармони билан 2019 йилнинг 1 ноябридан эътиборан Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси энг юқори туризм салоҳиятга эга бўлган фуқаролар йиғинлари (шаҳарча, қишлоқ, овуллар ҳамда шаҳар, шаҳарча, қишлоқ ва овулларнинг маҳаллалари) рўйхатини шакллантира бошлади. Фуқаролар йиғинлари ҳудудларида 20 тадан кам бўлмаган оилавий меҳмон уйлари яратилган тақдирда ва сайёҳлар учун камида беш хил хизмат тури (яшаш ва ёки овқатлантириш хизматларидан ташқари) кўрсатилган тақдирда, уларга «Туризм маҳалласи», «Туризм қишлоғи» ёки «Туризм овули» мақоми берилди. 2020 йилдан бошлаб «Туризм маҳалласи», «Туризм қишлоғи» ёки «Туризм овули» мақомининг

берилган фуқаролар йиғини «Обод қишлоқ» ва «Обод маҳалла» давлат дастурларига киритилади.

Шуни таъкидлаш лозимки кейинги ўринларда Жиззах вилоятига ташриф буюрадиган маҳаллий ва чет эллик сайёҳларнинг барчаси айнан қишлоқ жойлардаги туристик объектлар ва туристик манзиллардаги маршрутлар бўйлаб саёҳат қиладилар. Демак қишлоқ туризмнинг ривожланиши вилоятга ташриф буюрадиган маҳаллий ва хорижий сайёҳларнинг ўсиш кўрсаткичига тўғри пропорционал бўлади (1 ва 2 графиклар).

МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАСИ

Жиззах вилояти қишлоқларида экологик туризмни ривожлантириш тамойилларини талқин қилиш шу орқали қишлоқлардаги аҳолини иш билан таъминлашда туризмнинг аҳамиятини кўрсатиб бериш. Чекка тоғли қишлоқ ҳудудларида аҳолини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришда экологик ва бошқа махсус туризм турларидан оқилона фойдаланиш афзалликларини очиб бериш.

ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ

Қишлоқ туризми мамлакатимиз учун нисбатан янги йўналиш бўлганлиги туфайли Россия олимларининг илмий тадқиқот ишларида даставвал тўхталаб ўтамиз. А.Ю. Александрованинг “География туризма” деб номланган дарслигида қишлоқ туризмни экологик туризмнинг бир тармоғига кўшишни илгари суради.[4]В.В. Храбовченконинг “Экологический туризм” деб номланган ўқув қўлланмасида экологик туризм билан бирга қишлоқ туризмни ташкил қилиш борасида тўхталган[5]. А.Б. Косолаповнинг “Теория и практика экологического туризма” деб номланган ўқув қўлланмасида экологик ва қишлоқ туризмни ташкил қилишнинг назарий масаласи устида тадқиқотлар олиб борган[6]. Шу сингари мамлакатимиз олимларидан З.И. Усманованинг олиб борган тадқиқотларининг асосий йўналишлари Ўзбекистонда туризм-рекреацион хизматларни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, унда Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида рекреацион ва соғломлаштириш туризми талаб даражасида ривожланмаганлигини муассасаларнинг сони камлиги билан изоҳлаган.[7] Бу вилоятлардаги қишлоқлардаги туризм ресурслардан рекреацион ва соғломлаштириш туризмида самарали фойдаланиш йўллари ва шу орқали қишлоқлар инфратузилмасини такомиллаштириш борасида тўхталиб ўтилмаган.Д.З.

Норқулова ўзининг илмий тадқиқотлари натижасида Ўзбекистонда социал туризм хизматларини ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш борасида бир қатор тавсияларни ишлаб чиққан бўлиб, асосий йўналиш сифатида ижтимоий ҳимояни кўрсатиб ўтган. [8] Бунда туризмга хизмат кўрсатувчи қишлоқдаги объектлар ва уларнинг ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, яхлит тузилмани яратиш борасида тўхталиб ўтилмаган. Таъкидлаш керакки, ҳозирги вақтда қишлоқ туризми инфратузилмасини ташкил қилувчи тармоқларни ривожлантириш, шакллантириш ва соҳага инновацияларни жорий қилиш борасида кўплаб муаллифлар ўртасида ягона тушунча мавжуд эмас. Фикримизча бу борада ҳали олиб борилиши керак бўлган тадқиқотларнинг кўлами кенг бўлиб, қишлоқларимизда туризм инфратузилмасини шакллантиришда тармоқларнинг бир-бирига мутаносиб ривожланишини таъминлашимизда атрофлича белгиланган халқаро тажрибаларини ҳам ҳисобга олишимиз лозим.

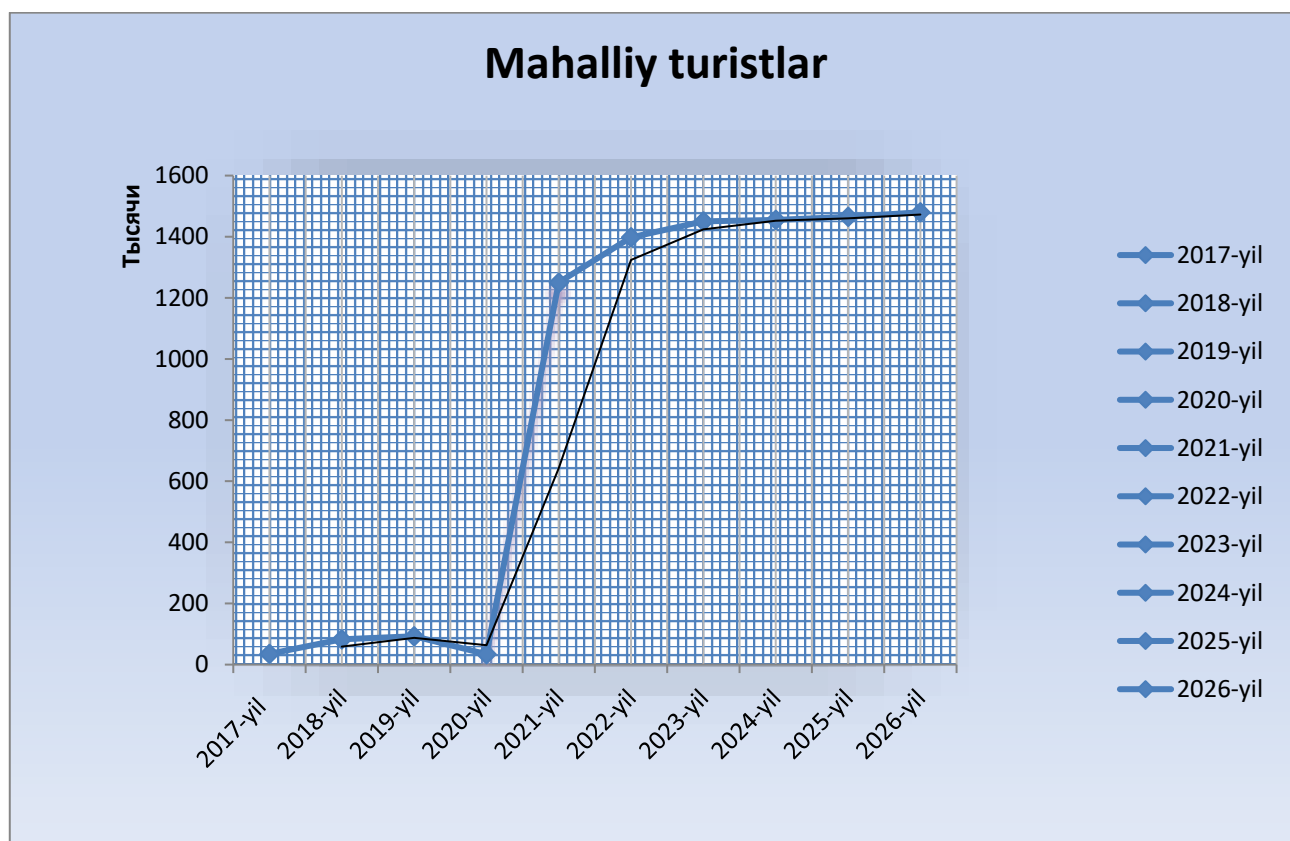
ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотда қишлоқларимизда туризм инфратузилмаси ривожланишини белгилашда яқин йилларда кутилаётган ўзгаришларни ҳисобга олиш ва шу орқали туризмнинг ривожланишини яхлит инфратузилма сифатида ўрганиш методологияси “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2019 yil 2104/2019 (№ 00042) <http://iqtisodiyot.tsue.uz> қўлланилиб, бу борада мутахассислар фикрини ўрганган ҳолда, кузатиш, қиёслаш, эмперик тадқиқот, қиёсий таҳлил ҳамда эксперт баҳолаш каби усуллари орқали инфратузилманинг таркибий қисмлари ривожланиши йўналишларини белгилаб бериш усули таклиф этилгандир. Шунингдек, 2025 йилгача республикамиз қишлоқлари туризми ривожланиши йўналишларининг устувор вазифаларига оид қилинган ва инфратузилмани такомиллаштиришга оид аниқ тавсиялар ишлаб чиқилган.

ТАДҚИҚОТ ВА НАТИЖАЛАРИ

Ҳозирда Жиззах вилоятида туризм потенциали юқори бўлган ҳудудларига Бахмал тумани 10 та Бахмал тумани(10 ҚФЙ-102 та қишлоқ), Зомин тумани(12 ҚФЙ- 80 та қишлоқ), Фориш тумани(11 та ҚФЙ - 112 та қишлоқ), Ғаллаорол тумани(14 ҚФЙ-106 та қишлоқ), Янгиобод тумани(5 та ҚФЙ- 30 та қишлоқ) жами 430 та қишлоқ мавжуд. Агар вилоятда умумий қишлоқлар сони 561 та бўлса шундан 80 фоиз қишлоқлар вилоятнинг тоғли

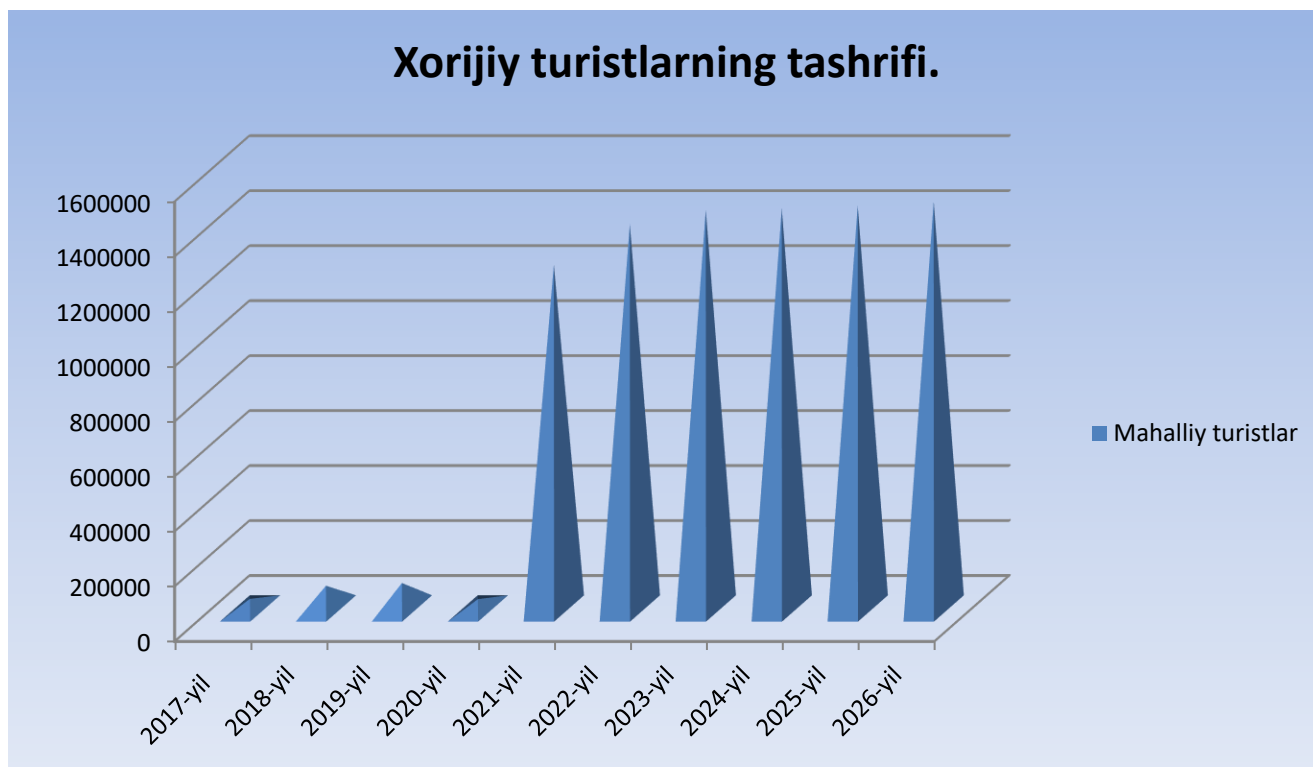
худудларида жойлашган. XX аср ўрталаригача йирик қишлоқлар асосан тоғ ва тоғолди худудларида лентасимон кўринишда шаклланган. Қишлоқларнинг бундай худудий ташкил топгани аҳолининг катта - кичик сой ва дарёлар атрофида, сувга яқинроқ жойлашишга бўлган интилишидир. Қолган туманлар эса асосан ўзлаштирилган чўл худудларида ташкил топган бўлиб, улар ҳам ўз навбатида ўзига хос демографик хусусиятларга эга.

1-диограмма Жиззах вилоятига ташриф буюрувчи хорижий сайёҳларнинг 10 йиллик ўсиш кўрсаткичи

Кейинги пайтларда вилоятнинг тоғ қишлоқлари аҳолининг сони ортиши ҳисобига кенгайиб бориши куйидаги муаммоларни келтириб чиқаради:

Биринчидан, аҳоли тобора "юқорилаб", яъни тоғ этақларигача жойлашиб, тоғларнинг муҳофаза худудларигача кириб бормоқда;

2-диограмма.Жиззах вилоятига ташриф буюрган хорижий сайёҳларнинг 10 йиллик ўсиш кўрсаткичи

иккинчидан, аҳоли асосан чорвачилик билан шуғулланадиган қишлоқларда чорва туёғи кўпайиб, табиий ландшафтларга зарар келтиради, доривор ва камёб ўсимликларнинг камайиб йўқолиб кетишига олиб келади;

Учинчидан, аҳоли кўпайиши билан кишиларнинг тоғларга қатнови кўпайиб боради, бу эса ўзига хос табиатга эга бўлган тоғлардаги муҳитнинг ифлосланиши ва бузилишига сабаб бўлади.

Тоғлар мамлакатимизнинг эстетик бойлиги ҳисобланади. Шу боис уларни барқарор ривожланиши қонуниятларига биноан, келажак учун асрашимиз лозим. Яъни чорвачилик ва дехқончилик ишларининг ўрнини энди қишлоқларда рекреатция ва туризм, хусусан агро ва экотуризм, зиёрат туризми, миллий спорт-соғломлаштириш, илмий-археологик, фитотуризм, тоғ спорти туризми, этнотуризм каби туризмнинг махсус турларини ривожлантириш мақсадга мувофиқ бўлади.

1- жадвал

**Жиззах вилояти қишлоқларининг туризм имкониятлари ва
экоуристтик объектлари**

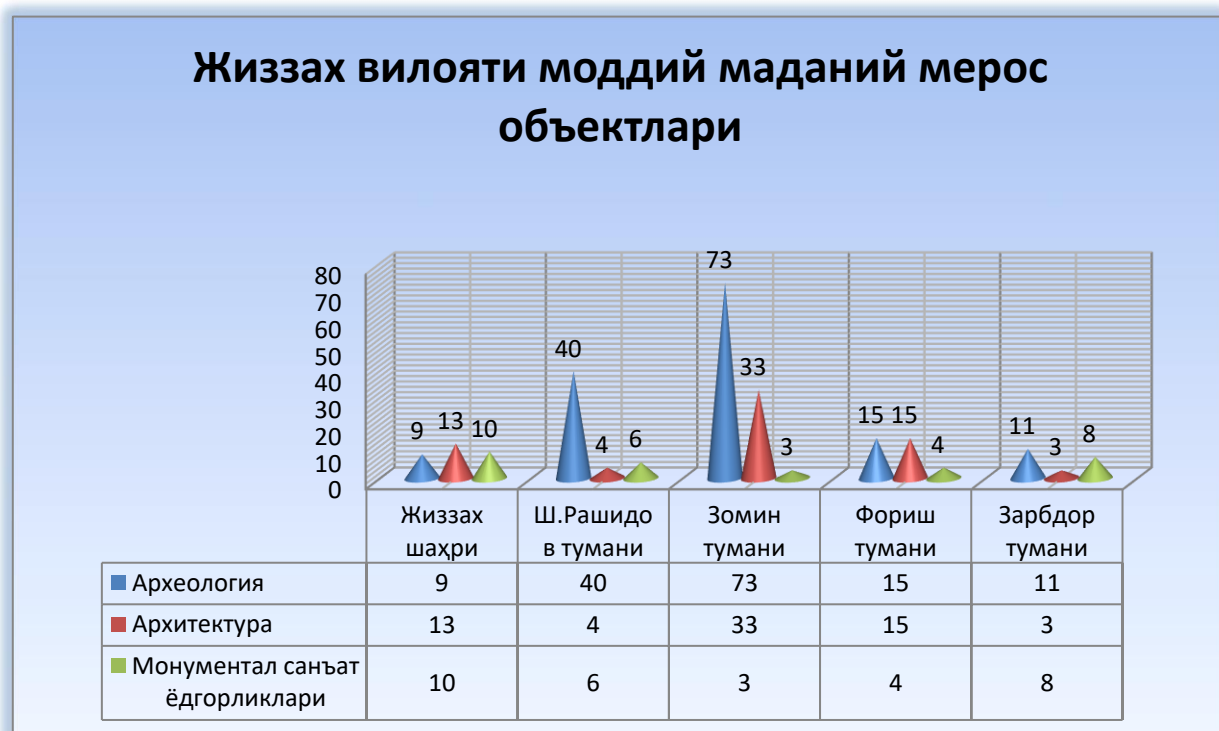
Туман номи	Туризм потенциалга эга қишлоқлар	Туристтик имконияти	Рекреация ҳудудлари ва Экоуристтик объектлар
Бахмал	Музбулок, Зартепа, Алдашман, Бойқўнғир, Новка, Жум жум сой, Мўғал, Данғара, Тоғ терак,	Экотуризм, агротуризм, спелеотуризм, тоғ спорти туризми, этнотуризм, тарихий илмий туризм, зиёрат туризми, фитотуризм,	Зомин давлат кўриқхонаси, Бахмал ўрмон хўжалиги, Зиёратгоҳ ва археологик ёдгорликлар, хунармандчилик ва фольклёр жамоалари
Зомин	Дуба, Ўрикли, Пешағор, Сувлисой, Қоронғисой, Лайликуя, Хулкар, Еттикечув,	Экотуризм, агротуризм, спелеотуризм, тоғ спорти туризми, этнотуризм, тарихий илмий туризм, зиёрат туризми, рекреацион туризм,	Зомин давлат кўриқхонаси, Зомин миллий боғи, Зомин ўрмон хўжалиги, Зиёратгоҳ ва археологик ёдгорликлар, хунармандчилик ва фольклёр жамоалари
Фориш	Ухум, Хаёт, Мажурум, Қоробдол, Андиган, Михин, Эски фориш, Гараша,	Экотуризм, қишлоқ туризми, агротуризм, спелеотуризм, тоғ спорти туризми, этнотуризм, тарихий илмий туризм, зиёрат туризми, фитотуризм.	Зомин давлат кўриқхонаси, Зомин миллий боғи, Зомин ўрмон хўжалиги, Зиёратгоҳ ва археологик ёдгорликлар, хунармандчилик ва фольклёр жамоалари, Фориш ўрмон ва ов хўжалиги
Ғаллаорол	Авлиё, Сафарота, Қўкбулок, Қўйтош.	Экотуризм, қишлоқ туризми, агротуризм, спелеотуризм, тоғ спорти туризми, этнотуризм, тарихий илмий туризм, зиёрат туризми, орнитологик туризм, фитотуризм	Ғаллаорол ўрмон хўжалиги, Зиёратгоҳ ва археологик ёдгорликлар, хунармандчилик ва фольклёр жамоалари
Янги-обод	Хўжа мушкент, Чанговул	Экотуризм, қишлоқ туризми, агротуризм, спелеотуризм, тоғ спорти туризми, этнотуризм, тарихий илмий туризм, зиёрат туризми, орнитологик туризм, фитотуризм	Хўжамушент ўрмон хўжалиги, Зиёратгоҳ ва археологик ёдгорликлар, хунармандчилик ва фольклёр жамоалари, “Ховатаг гулшани” номли сиҳатгоҳ
Арна	Лозазор ва Навруз посёлкалари	Экотуризм, агротуризм,	Айдар аранасой қўллар тизими,

сой ва Зафароб од		спелеотуризм, орнитологик туризм, ов туризми.	Қизилкум, Айдар- арансой биорезервати
Ш.Раши дов	Увобсой, Ровот, Паймартога, Кўрпасой, Олти ховуз	Экотуризм, қишлоқ туризми, агротуризм, спелеотуризм, тоғ спорт туризми, этнотуризм, тарихий илмий туризм, зиёрат туризми, орнитологик туризм, фитотуризм	Молғузар тоғ тизмаси, Марказий ўрмон хўжалиги, Зиёратоҳ ва кадамжолар, археологик ёдгорликлар.

Чунки ушбу ҳудудда 3 та алоҳида кўриқланадиган ҳудуд Зомин миллий боғи, Зомин ва Нурота давлат кўриқхонаси, ўрмон хўжаликлар ҳамда Айдар – арнасой кўллар тизимини ҳосил қилувчи табиий масканлар ҳам қишлоқлар ҳудуди ёки улар атрофида жойлашган. Шунингдек, қадимий хунармандчилик, кўпқари, кураш каби спорт ўйинлари, тоғлардаги шифобахш ўсимликлар, фолклёр жамоалари, тоғ сўқмоқлари, ноёб ўсимликлари, қушлари ва бой ҳайвонот дунёси ҳам нафар қишлоқларнинг балки Жиззах вилояти туризмнинг асосий бўлагидир.

Жиззах вилоятидаги «Давлат муҳофазаси рўйхатлари» га киритилган 427 та маданий мерос объектлари мавжуд бўлиб, шулардан археологик ёдгорликлар 268 та, архитектура ёдгорликлари 100 та, монументал санъат ёдгорликлари 59 тани ташкил этади. Модий маданий меърос кўп туманларга Зомин (104 та), Ғаллаорол (71 та) ва Бахмал (68 та) туманлари киради.

Вилоят қишлоқларидаги туризм истиқболларини қишлоқлар кесимида юқори (1-даража), ўртача(2-даража) ва паст (3-даража) даражаларга бўлиб чиқдик, унда 1-даражага Зомин, Бахмал, Ғаллаорол, Жиззах туманлари қишлоқлари киради, 2-даражага Фориш, Янгиобод туманлари ва нисбатан паст даражага Зарбдор, Мирзачўл ва бошқа чўл ҳудудида жойлашган туманларини киритишимиз мумкин бўлади. Бироқ, шунини таъкидлаш лозимки, вилоятдаги барча тарихий объектлари яхши ўрганилган ёки туризм инфраструктураси талаб даражасида дея олмаймиз. Ушбу ҳудудлар устида археологик текширувлар ўтказилиши ва уларни қайта таъмирланиши юзасидан чора тадбирлар ишлаб чиқилиши лозим.

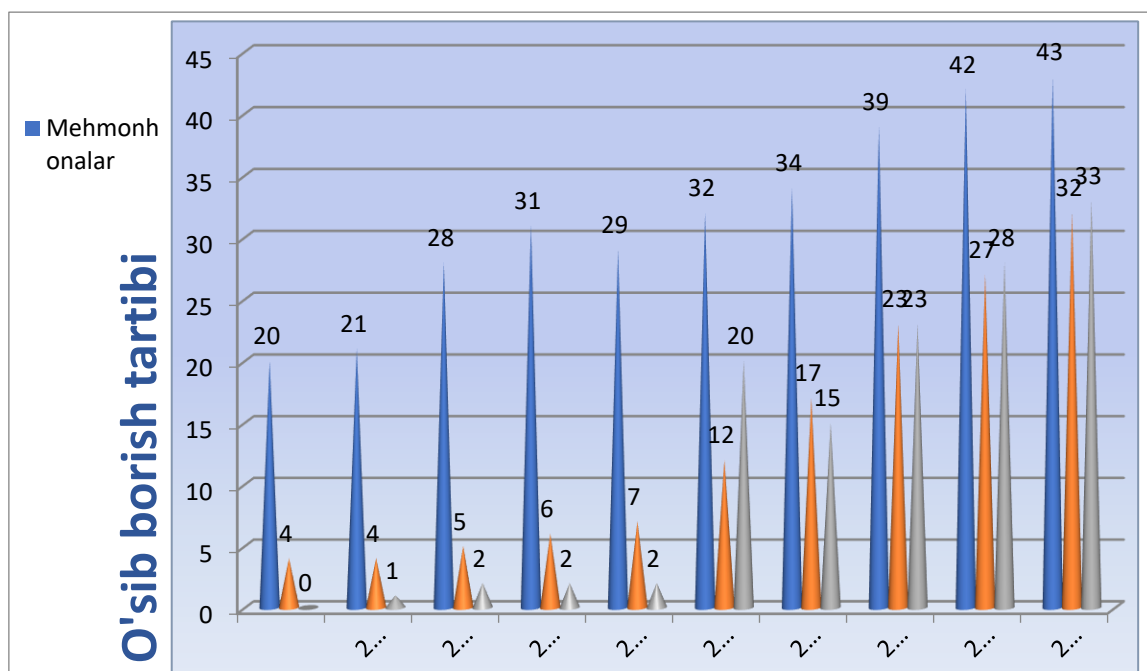

3-диограмма. Жиззах вилояти туманларидаги қишлоқлар сони ва улар ҳудудида жойлашган моддий маданий мерос объектлари

.....Ушбу 3-диограммадаги кўрсаткичлар асосида 1-даражадаги туризмни ривожлантириш имкони мавжуд бўлган Ғаллаорол, Бахмал ва Зомин туманлари Шимолий Ғарбий Туркистон ва Молғузар тоғ тизмалари ён бағирлари ва этакларида жойлашганлиги бўлиб этнографик ва тарихий жиҳатдан дастлабки, қадимий қишлоқлардан ҳисобланади. Ўртача даражадаги туристик имкониятларга эга бўлган ҳудудларда нисбатан объектлар кам бўлиб буни уларнинг тарихий жиҳатдан нисбатан янгилиги ва 3-даражадаги имкониятга эга ҳудудлар яқин 70 йиллар ичида ташкил қилинган туманлар эканлиги билан боғлиқ.

Тоғ ён бағрида жойлашган туманларнинг табиати ва иқлими бу жойларга азалдан туризм индустрияси шаклланганлиги ва эндиликда уларни жаҳон стандартларига кўтариш масалалари турибди. Паст ва ўртача туристик имкониятга эга ҳудудларга эса туризмнинг овчилик, балиқчилик, экотуризм, спорт соғломлаштириш, этнографик туризм каби турлари билан бирга агротуризмни ривожлантириш мумкин. Зеро Жиззах вилояти иқтисодиётининг асосини қишлоқ хўжалиги ташкил этганлиги, яъни қишлоқ аҳолисининг асосий қисми ҳам боғдорчилик, чорвачилик ва лалмикор дехқончилик билан шуғулланиб келади. Жумладан, Ғаллаорол тумани Ғалла

етиштиришга, Фориш - узумчиликка, Бахмал тумани олма, Зомин кўпрок чорвачиликга ихтисослашган бўлса Мирзачўл, Дўстлик, Пахтакор, Зарбдор туманларининг асосий қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига жумладан пахтачилик, ғаллачилик ва шоличиликка ихтисослашган.

4-диограмма. Жиззах вилоятида жойлаштириш воситаларининг

10 йиллик ўсиш кўрсаткичлари

Юқоридагиларни ҳисобга олиб Жиззах вилоятида туризм инфратузилмаларини шакллантириш ва худудга сайёҳлар сонини ошириш юзасидан ҳукумат доирасида бир қанча қарор ва фармойишлар имзоланди[1,2,3,4]. Бугунги кунда улар ижроси натижасида вилоятда кемпинглар ва хостеллар сони ошиб бормоқда (2-схема).

Жиззах вилоятига ташриф буюрадиган хорижий сайёҳлар Самарқанд, Бухоро ва Хива каби тарихий шаҳарлардагидек обида ва мажмуаларга эга бўлмасида тоғ, дарё ва кўлу-чўллари бағридаги қадимий тарихга ўзига хос, бир бирини такрорламайдиган қишлоқлардаги туристик маршрутларидан фойдаланмоқдалар.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Юқорида таъкидланган муаммолар тобора кескинлашиб бориши мумкинлигини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг олдини олиш учун қуйидаги чоралар қўлланилиши мақсадга мувофиқ:

-Тоғ қишлоқларида аҳоли уй - жойлари қурилишини тартибга солиш;

-Аҳоли жойлашуви ва уй - жой қуриш, фойдаланиши мумкин бўлган ҳудудлар чегарасини қатъий белгилаш;

-Қишлоқлар аҳолисини доимий иш билан таъминлаш учун аҳолига бизнес соҳалари сирларини ўргатиш;

-Қишлоқлар аҳолисининг турмуш даражасини яхшилаш, мавжуд меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш;

-Қишлоқларда замонавий рекреация ва туризм инфратузилмасини шакллантириш;

-Вилоятдаги туристик потенциали юқори бўлган қишлоқларнинг туристик маршрутларини, хариталари ва уларнинг мобил иловаларини яратиш:

-Хар бир туристик потенциали юқори қишлоқларнинг туризм брендини яратиш ва уни жаҳон туризм бозорида тарғибот қилиш;

-Вилоятнинг туристик қишлоқларида туризм тадбирлари ва ярмаркаларини ташил қилиш;

-Вилоятда туризм йўналишида кенг миқёсда фаолият юритувчи менежментлар ва маркетингларни тайёрлаш;

-Вилоят қишлоқлари маҳаллий аҳолисининг туризм соҳасида билим ва кўникмаларини шакллантириш учун уларни ўқитиш ва малака ошириш курсларини ташкил этиш;

-Вилоятдаги алоҳида кўриқланадиган ҳудудлар ходимлари орасида туристларни қабул қилиш ва уларга сервис хизмати кўрсатишда алоҳида малакали кадрларни тайёрлаш;

-Маҳаллий аҳоли ва вилоятдаги алоҳида кўриқланадиган ҳудудлар ҳамда туризмни ривожлантирувчи тизилмалар ўртасида ўзаро алоқа ва қўллаб қувватлаш механизми шакллантириш;

-Вилоятдаги маҳаллий тизилмалар, фермерлар уюшмаси, қишлоқ хўжалиги бошқармалари, табиатни муҳофаза қилиш, ўрмончилик, хунармандлар уюшмаси ва бошқа шу каби ҳуқуқий органлар билан туризм минтақавий бўлими ўртасида ишчи гуруҳларни шакллантириш;

-Вилоятда агротуризмни ривожлантириш ва уни ташвиқот тарғибот қилиш, ҳар томонлама ривожлантириш учун махсус уюшмалар ташкил қилиш;

-Қишлоқларнинг тизилмаси хунармандчилиги ва этнографиясидан келиб бичиб уларнинг туристик брендини ва эсдалик совғаларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш

Ушбу муаммоларни ҳал этиш Жиззах вилояти ижтимоий – иқтисодий ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. Шу билан бирга тоғ минтақалари ва уларнинг чўл ҳудудлари билан ўзаро интеграциясини амалга ошириш вилоятда ягона иқтисодий макон шаклланишига асос бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

- 1.“Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат кўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 2016 йил 2 декабрь, ПҚ-2666-сон.
- 2.“Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат кўмитасининг фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 2018 йил 6 февраль, ПҚ-3510-сон.
- 3.“Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2019 йил 05 январь, ПФ-5611 сон
- 4.“Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат кўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 2016 йил 2 декабрь, ПҚ-2666-сон.
- 5.Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Экологический туризм: сухность, тенденции и стратегия развития. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006.
- 6 А.Ю. Александрова. География туризма. Москва, Кно Рус, 2010, 590 с.
- 7.В.В. Храбовченко. Экологический туризм. Учеб. Пособ. Финансы и статистика, Москва, 2004.-172 с.
- 8.А.Б. Косолапов. Теория и практика экологического туризма, Учеб. Пособ. Москва, КНОРУС, 2005.- 240 с. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2019 yil 154/2019 (№ 00042) <http://iqtisodiyot.tsue.uz>
- 9.Усманова З.И.Ўзбекистонда туристик-рекреацион хизматларни ривожлантириш хусусиятлари ва тенденциялари. Иқтисодиёт фанлари фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Самарқанд 2018 й. -17-19 б.
- 10.Норқулова Д.З. Ўзбекистонда социал туризм хизматларини ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Самарқанд 2018 й. -21-23 б.
- 11.Jizzax viloyatida qishloq turizmining mkoniyatlari. “Инновацион техника ва технологияларни қўллашнинг устувор йўналишлари: тажрибалар, муаммолар, истиқболлар”. Иқтидорли талабаларнинг илмий техник анжумани маъруза тезислари тўплами. Жиззах, 17 март, 2015 йил.